

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ SARAYÖNÜ ÇİFTLİĞİ OTTOMAN RED CRESCENT SOCIETY SARAYÖNÜ FARM

Muttalip ŞİMŞEK*

Özet

Harp zamanında bütün imkânlarıyla ordudaki yaralıların acılarını hafifletmek ve tedavilerine yardımcı olmak düsturuyla kurulmuş olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, belki de en büyük sınavını Birinci Dünya Savaşı esnasında vermiştir. Çünkü bu savaş, cephedeki askerlerin olduğu kadar cephe gerisindeki halkın da beka mücadelesi verdiği bir dönemi haiz olduğundan cemiyet ihtiyaçların temini için farklı yöntemler uygulamak zorunda kalmıştır. Bunların bir örneği de, başta ordu olmak üzere, İstanbul'daki fukara halkın, memleketin dört bir yanında bulunan aşevlerinin ve hastanelerin ihtiyaç duyduğu hububat ve et talebini karşılamak üzere çiftlikler kurulmasıdır.

Cemiyet, savaşın başlamasıyla birlikte gıda ürünlerine ihtiyacın artması ve bunları temin etmenin zorluğunu göz önüne alarak Tuzla, Beykoz, Adapazarı, Eskişehir ve son olarak Sarayönü'nde birer çiftlik kurmuş ve kendisine tahsis edilen arazilerde ziraî üretim yapmaya başlamıştı. İşte 1917 yılının sonlarına doğru faaliyete başlayan ve yaklaşık bir yıl açık kalacak olan Sarayönü Çiftliği, savaşın en sıkıntılı dönemlerinde cemiyetin farklı bölgelerde ihtiyaç duyduğu hububat ve et gereksinimini karşılamaya çalışmıştır. Bu çalışmada, öncelikle Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu ve çalışmaları hakkında kısaca bilgi verilecek, daha sonra cemiyet çiftlikler açmaya sevk eden nedenler, Sarayönü Çiftliği'nin açılışı ve faaliyete başlaması, çiftlikte tarım ve hayvancılığın durumu, burada kimlerin istihdam edildiği ve son olarak çiftliğin gelir ve gider durumları etraflıca değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kızılay, Sarayönü Çiftliği, Birinci Dünya Savaşı, Tarım ve Hayvancılık.

Abstract

The Red Crescent Society, which was founded with the aim of alleviating the suffering of the wounded people and assisting in their treatment during the war with all the means, has perhaps given its greatest test during the First World War. Because this war had a period in which the people in the front of the front struggled to survive, as well as the people behind the front, the society had to implement different methods for the provision of needs. One example of this is the establishment of farms, especially the army, of the people of Istanbul, coffees and hospitals all around the country to meet the needs of cereals and meat.

---

* Dr., Öğretmen (MEB), Selçuklu/KONYA, mutsimsek@gmail.com.

Considering the necessity of increasing the need for food products and the difficulty of supplying them with the beginning of the war, the Society had established a farm in Tuzla, Beykoz, Adapazarı, Eskişehir and finally Sarayönü and started to produce agricultural products on the land allocated to it. The Sarayönü Farm, which started its activities towards the end of 1917 and remained open for about a year, tried to meet the cereal and meat requirements of the society in different regions of the war. In this study, firstly brief information about the establishment and activities of Red Crescent will be given, then the reasons that led the society to open farms, the inauguration of the Sarayönü Farm and the start of its activities, the status of agriculture and livestock in the farm, the income and expense conditions of the farm will be evaluated in detail.

Key Words: Ottoman Red Crescent Society, Red Crescent, Sarayönü Farm, First World War, Agriculture and Livestock.

Giriş

Hilal-i Ahmer Cemiyeti kuruluşundan itibaren 93 Harbi, Osmanlı-Yunan Savaşı, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'nda cephede hasta ve yaralı askerlerin tedavisi, cephe gerisinde ise muhtaç insanlara yaptığı yardımlar ile büyük bir tecrübe kazanmış; bu tecrübesi ile Birinci Dünya Savaşı esnasında başarılı bir çalışma ortaya koymuştur. Savaşın başlamasıyla birlikte cemiyeti farklı bölgelerde çiftlikler açmaya sevk eden gerekçeleri ortaya koymadan evvel, burada Hilal-i Ahmer'in kuruluşu ve gelişimi ile ilgili kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Bilindiği gibi, cephe gerisinde seyyar hastanelerin kurulması ve yaralı askerlere her türlü yardımın sağlanması fikri ilk defa 19. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya atılmış ve 22 Ağustos 1864'te imzalanan Cenevre Sözleşmesi'yle¹ de uygulanmaya başlanmıştı.

Sözleşmeye bağlı olarak uluslararası Kızılhaç/Kızılay teşkilatları oluşturulacak ve belirli aralıklarla kongreler tertip edilecekti. Osmanlı Devleti de faydası ortada olan bu sözleşmeyi 5 Temmuz 1865 tarihinde imzalayarak Cenevre Komisyonu'na dâhil oldu ve Hilal-i Ahmer'e giden yol bu şekilde açılmış oldu. Bu süreçte Osmanlı, Uluslararası Kızılhaç Kongrelerine mümkün olduğunca delege gönderdi. Ayrıca, 1868 yılında Dr. Abdullah Bey'in girişimi, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Dr. Kırımli Aziz Bey'in katılımıyla 66 üyeden oluşan "*Mecrûhîn ve Marda-yı Askeriyeye*

¹ 1859 yılında İtalya ve Fransa'nın Avusturya'yı Solferino'da kanlı bir savaşla yenmesi neticesinde harp meydanında kalan yaklaşık 40 bin yaralı ve ölüye çevredeki halkın yardımı İsviçreli Henry Dunant'ı derinden etkilemiş ve 1862 yılında kaleme aldığı "*Bir Solferino Hatırası*" adlı eserde hasta ve yaralı askerlere yardım etmenin bir erdem ve insanlık vazifesi olduğundan bahsetmişti. Onun bu düşüncesi kısa zamanda karşılık bulmuş ve 22 Ağustos 1864'te Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştı. Dieter Riesenber, *Das Deutsche Rote Kreuz, Eine Geschichte 1864-1990*, Ferdinand Schöning, München 2002, s. 29-30.

İmdat ve Muâvenet Cemiyeti" kurularak² Cenevre Sözleşmesi tatbik edilmeye çalışılmışsa da cemiyet bu süreçte aktif bir çalışma yürütememiştir. Nihâyet Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının ardından cemiyet, 14 Nisan 1876'da "*Hilal-i Ahmer Cemiyeti*" adını alarak resmen kurulmuştur. Cemiyet ilk aktif faaliyetini 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı esnasında yapmış; 13'ü İstanbul'da, 15'i cephe ve cephe gerisinde olmak üzere toplam 28 ayrı noktada açtığı hastaneler vasıtasıyla 46 bine yakın yaralıyı tedavi etmişti. İlk ciddi imtihanını başarıyla veren cemiyet yaklaşık 20 yıl pasif halde kaldıktan sonra 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda tekrar cepheye koşmuş ve gemiler kiralarak yaralı askerleri İstanbul'a taşımıştır. Savaşın sona ermesiyle birlikte cemiyet komitesi yeniden dağılacak ve faaliyetlere bir süre daha ara verilecektir.³

II. Meşrutiyet Dönemi'nde cemiyetin tekrar ihya edilmesi Sultan Reşad'ın himayesi ve Veliâht Yusuf İzzettin Efendi'nin fahri başkanlığı neticesinde 20 Nisan 1911 tarihinde Umumî Meclis'in toplanması ile mümkün oldu. Umumî Meclis'in aynı yıl hazırlanmış olduğu nizamnamede Cenevre Sözleşmesi (1864) ile Lahey Konferansı'nda (1907) alınan kararlara atıf yapılıyor; elindeki bütün imkânlarla savaşta hasta ve yaralı askerlerin tedavisiyle ilgileneceği, yaralılar için cepheye yakın yerlerde seyyar hastaneler ile yardım heyeti ve sıhhiye trenleri/ambulansları, denizde ise hastane gemileri bulunduracağı belirtiliyordu.⁴

Hilal-i Ahmer daha yapılanma çalışmalarını tamamlayamadan Trablusgarp Savaşı başladı ve Harbiye Nezareti savaşın başlamasıyla birlikte cemiyete, bölgede kullanacağı malzemelerin bakım ve onarımını bir an evvel yapmasını ve faaliyete hazır olmasını bildirdi. 93 Harbi'nden sonra cemiyetin kendisini gösterdiği bir savaş olması nedeniyle Trablusgarp, başarılı bir görev bölgesi oldu⁵ ve daha buradaki yaralar sarılmadan Balkan Savaşı patlak verdi. Cemiyet Balkan Savaşlarında hasta ve yaralı askerler ile göçmenlere yaptığı yardımlar sayesinde savaşın olumsuz sonuçlarını hafifletmeye çalıştı.⁶ Bu dönemde cemiyet, Muhâcirin Müdüriyeti'nin de

² F. Nafiz Uzluç, *Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 7-9.

³ Derya Şimşek, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması", *Turkish Studies*, Vol. 10/5 Spring 2015, s. 312.

⁴ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2010, s. 14-19.

⁵ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Trablusgarp Savaşı'nda üç sağlık heyeti ile Aziziye, Bingazi, Homs, Trablus, Ayn-Zara, el-Hudere, Garyan ve Derne'de kurduğu seyyar hastaneler ile hem askerlere hem de bölge halkına hizmet vermiştir. Seçil KaralAkgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C.I, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 54.

⁶ Zühal Özaydın, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnâmesi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987, s. 117 vd.

yardımıyla yaklaşık bir milyon göçmenin İstanbul'a ulaşmasında önemli rol oynamıştı.⁷

Birinci Dünya Savaşı Hilal-i Ahmer Cemiyeti için gerçek anlamda hem farklı cephelerde hizmet etmek, hem de başta İstanbul olmak üzere belirli merkezlerde toplanan yardıma muhtaç insanların bakımını sağlamak adına büyük bir seferberlik olmuştur. Örneğin, cemiyet bir taraftan Kafkas Cephesi'nde yaralanan askerlerin tedavisi için Erzurum'da 500 yataklı bir hastane açarken, diğer taraftan Filistin ve Irak Cephesi'nde binlerce hasta ve yaralının tedavisini sağlamıştı. Yine, Çanakkale Savaşı'nda bütün gücünü seferber ederek on binlerce askeri tedavi ederken, aynı zamanda farklı bölgelerde oluşturulan aşevlerinde hem askerlere hem de fakir halka ekmek, çorba ve çay dağıtmıştı.⁸ Denilebilir ki, bu dönemde Osmanlı ordusu cepheye nasıl "*yedi düvele*" karşı büyük mücadele vermişse, Hilal-i Ahmer Cemiyeti de cephe gerisinde ve memleketin dört bir tarafında aynı fedakârlıkla hem askerleri hem de halkı ayakta tutmaya çalışmıştı.⁹

Bu yüzden, Birinci Dünya Savaşı yılları her bakımdan çetin geçmiştir ve cemiyet, milyonlarca insana yiyecek temin etmek için çareler aramıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte doğal olarak ziraî üretimde azalmanın yanı sıra başka ülkelerden tahıl ve un gibi temel gıdaların ithal edilmesi kesilince ihtiyaç duyulan gıda ürünlerinin temini için başka çareler üretilmiştir. Bu çalışmada, öncelikle savaş yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni başta Beykoz olmak üzere Tuzla, Eskişehir, Adapazarı ve Konya gibi bölgelerde ziraat üretim birimleri kurmaya iten nedenler ortaya konacaktır. Daha sonra Sarayönü Çiftliği'nin kuruluş aşaması ve ziraî üretime başlaması hakkında bilgi verilecek; çiftliğin kapasitesi, elde edilen mahsuller ile ahırlarda beslenen hayvanların miktarı ortaya konacak; çiftlikte çalışan personel, bunların maaşları, personelin çalışma şartları, çiftlikte istihdam edilen İngiliz esirler ve onlara verilen ücret gibi hususlar ayrı ayrı değerlendirilecektir. Netice itibarıyla yaklaşık bir yıllık faaliyeti döneminde Sarayönü Çiftliği'nin çalışma ve üretim durumunu ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

⁷ Bu süreçte, 1.445.179 Müslüman göç etmek için yola çıkmış, bunların ancak 812.771'i İstanbul'a ulaşabilmiş, geri kalan 632.408 göçmen ise yollarda hayatını kaybetmişti. Cemal Sezer, Ömer Metin, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Ankara 2016, s. 26.

⁸ Çapa, *age*, s. 81-90.

⁹ Cemal Sezer, Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri, *History Studies*, C. 4, S. 4, Kasım 2012, s. 379-380.

I. Sarayönü Çiftliği'nin Kurulması¹⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti cephelelerde yaralı ve hasta askerlere sağlık hizmeti vermekle kalmamış, salgın hastalıklarla mücadele etmiş, yardıma muhtaç insanlar için aşevleri kurmuş ve esir düşen ecnebi askerlerin mektup, paket ve diğer gönderilerinin yerine ulaşması gibi farklı meselelerle uğraşmıştı. Pek çok alanda sıkıntılar çekilse de cemiyeti en fazla zorlayan husus hastane ve aşevleri için ihtiyaç duyulan gıda ürünlerini temin etmek olmuştu. Çünkü savaşın başlarında boğazlar kapatılmış, ziraatla uğraşan nüfusun silah altına alınmasıyla üretim düşmüş ve buna bir de savaşla birlikte yurtdışından tahıl ve un gibi temel gıda maddelerinin ithal edilememesi eklenince ihtiyaç duyulan ürünlerin temini güçleşmişti. Osmanlı Devleti savaşa girdiğinde 1915 yılı ortalarına kadar yetecek bir gıda stokuna sahipti. Ancak, devlet adamları savaşın uzayacağı ve dış ticaret yollarının kapanacağını öngöremediklerinden gerekli tedbirleri almadılar. Oysa temel tüketim ürünlerinin ithal edilmesi gerekiyordu ve bu alandaki ihtiyaç 1915 yılı sonlarına kadar Bulgaristan ve Romanya ile yapılan ticaret vesilesiyle az da olsa karşılanabiliyordu. Aynı yılın sonlarına doğru Almanya'nın Sırbistan'ı işgali 1916 yılı başlarından itibaren demiryolu ile bazı gıda ürünleri ve savaş malzemelerinin Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan getirilmesine olanak sağladı.¹¹

İlerleyen aylarda müttefiklerden gerekli tarım ürünlerinin temin edilememesi, memleketteki stokların tükenmesi, ürün fiyatlarının aşırı artışı, ulaşım imkânlarının kıtlığı ve tarımsal üretimin hızla azalması gibi nedenlere bağlı olarak ciddi bir zahire sıkıntısı baş göstermiş; başta ordu birlikleri olmak üzere memleketin her bölgesinde temel tüketim maddelerine olan ihtiyaç üst seviyeye çıkmıştı.¹² Bunun üzerine 8 Ocak 1915'te Merkez-i Umumî aldığı bir kararla bazı bölgelerde ziraat yapılması için beş bin lira tahsis etti.¹³ Daha sonra 11 Eylül 1332 (1916) tarihinde çıkarılan

¹⁰ Arşiv kayıtlarında çiftliğin ismi, kullanılan arazinin Konya Muhacirin Müdüriyeti'nden alınmasına bağlı olarak "*Sarayönü Müstemleke Çiftliği*" olarak geçmektedir. Biz burada kısaca "*Sarayönü Çiftliği*" şeklinde kullanacağız.

¹¹ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 56.

¹² Kerim Sarıçelik, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teke Sancağında Tarımsal Üretimi Artırma Çabaları*, Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi (OTAM), 42 /Güz 2017, s. 152.

¹³ *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Yay. Haz. Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Ankara 2013, s. 43.

"Mükellefiyet-i Zirâ'iyeye Kanun-ı Muvakkatı"yla da bu gibi uygulamalara resmiyet kazandırılmıştır.¹⁴

Merkez-i Umumî'nin 1915 yılı başlarında aldığı karar üzerine ilk olarak Beykoz'da, ilerleyen aylarda ise Tuzla, Adapazarı ve Eskişehir'de açılan çiftliklerde çalışmalara başlandı.¹⁵ Cemiyetin zirâî üretim yaptırdığı bir diğer yer de Konya'nın Sarayönü bölgesiydi. Aslında Hilal-i Ahmer'in daha evvel Sarayönü'nde bir şubesi bulunuyordu ve savaş yıllarında ihtiyaç duyduğu hububatı bölgeden toplayıp muhafaza edeceği büyük bir ambarı da vardı. İstasyona yakın olan bu ambarda muhafaza edilen hububat hastanelerin ihtiyacı için kullanılıyordu.¹⁶

Ancak savaşın ilerleyen yıllarında, özellikle İstanbul'da çıkan yangınlar sebebiyle kıtlık artmış¹⁷ ve cemiyetin yardım etmek istediği muhtaç sayısı çoğalmıştı. Bu nedenle çok geniş araziler üzerinde zirâî üretim yapma lüzumu ortaya çıkınca Ziraat Nezâreti'nin teşvik ve yardımıyla Sarayönü'nde Muhacirîn Umum Müdürlüğü'nden satın alınan arazi (müstemele)

¹⁴ Kanunun 2. maddesinde, "Çiftçiliği sanat-ı mu'tâde ittihâz etmemiş ve hidemât-ı askeriye haricinde kalmış olanları, buldukları mahalde en ziyâde ekilen mahsulâtta zer'iyâyta bulunmak üzere mükellefiyât-ı zirâiyeye tâbi tutmaya hükümet me'zûndur. İşbu mükellefiyet Müdafaa-i Milliye, Donanma, Hilâl-i Ahmer gibi menâfi-i umûmiyye müessesâtı ve her nevi' imtiyâzlı ve imtiyâzsız cemiyât ve şirketler hakkında dahi cârîdir" ifadelerine yer verilerek zirâî üretim için hem hükümete hem de Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi toplum yararına çalışan kuruluşlara bazı yetkiler veriliyordu. Çapa, *age*, s. 63.

¹⁵ Cemiyet Beykoz'da bulunan Yazla Çiftliği'nden buğday, arpa, patates, nohut ve sebze ziraati yaptırmış, bunların bir kısmı çiftlikteki birimlerde çalışan amele ve ambar memurları için ayrılmış, geri kalan kısmı ise harice gönderilmişti. Beykoz'dan başka aynı yılın Aralık ayında Tuzla, Adapazarı ve Eskişehir'de de cemiyete tahsis edilen arazilerde zirâî çalışmalara başlanmıştı. Tuzla'da yaklaşık 400-500 dönüm arazide bakla, buğday, domates ve çeşitli sebze hasadı yapılarak aşevleri ile amelenin gıda ihtiyacı giderildiği gibi, tarlalardan elde edilen arpa ve saman ise hayvanların tüketimine ayrılmıştı. Cemiyet, Eskişehir'i daha çok hayvan ve hububat satın alıp bunları ihtiyacı olan bölgelere sevk yeri olarak seçtiğinden burada zirâî üretim pek yapılamamıştır. Ancak cemiyet, 1919 yılına kadar bu üretim birimini açık tutmuş ve bölgede az da olsa ziraat yapılmıştır. Adapazarı'nda ise hastanelerin gıda ihtiyacı Ferizli ve Girdime civarında bulunan 800-1000 dönüm araziye patates, mısır ve sebze, yine Koyunağlı ve Hacıcuma taraflarındaki 2.500 dönüm araziye ise buğday, arpa, yulaf, tütün, soğan ve sebze ekilmesiyle giderilmeye çalışılmış; elde edilen ürünlerin bir kısmı da İstanbul'daki fukaraya gönderilmiştir. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, s. 43-44.

¹⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmiye Evrakı (DH.İ.UM), 983/165, Lef.4, 21 Mayıs 1332 (3 Haziran 1916).

¹⁷ Hilal-i Ahmer tarafından Sarayönü'nde bir çiftlik açılmadan evvel de bölgeden İstanbul'a vagonlar dolusu hububat ve gıda ürünleri gönderilmişti. Örneğin, 1916 yılı içerisinde cemiyetin Sarayönü ambarından Haydarpaşa'ya iki vagon buğday, bir vagon arpa ile bir vagon samanın yanında 9.300 kilo bulgur ve fasulye gönderilmişti. *BOA*, Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmiye Evrakı (DH.İ.UM.EK), 13/59, 10 Mart 1332 (23 Mart 1916).

üzerindeki çiftlikte 1917 yılının sonlarında faaliyete başlandı. Cemiyet burada faaliyete başladığında mevsim ziraat için pek de uygun değildi. Buna rağmen, harp nedeniyle acil gıda ihtiyacı göz önüne alınarak "*seri harp ziraati*" yapılmış ve buğday, arpa, burçak, fasulye, bakla, nohut, mercimek, mısır, bezelye ve çeşitli sebze ekilmişti. Sarayönü Çiftliği'nde ziraat yapılacak yaklaşık 12.000 dönümlük bir arazi vardı. Bu arazi üzerinde daha evvel Muhacirin Umum Müdürlüğü ziraat yaptığından Hilal-i Ahmer araziyi teslim aldığına çiftlik içerisinde bozuk traktörlerin olduğunu görmüş ve böylesine geniş bir arazinin ekilip biçilmesinde traktörlerin büyük fayda sağlayacağını bildiği için bunları tamir ettirerek kullanmaya başlamıştır.¹⁸

II. Çiftlikte Tarım Faaliyetleri

Cemiyet çiftliği teslim aldığına, ziraat işlerinde kullanılmak üzere daha evvel Ziraat Nezareti'nden alınan ve bakımı Alman mühendisler tarafından yapılan üç adet benzinli traktörü bozuk halde bulmuştu.¹⁹ Çiftlikte ziraat işlerinde kullanılmak üzere ayrıca buharla çalışan bir makine ve 18-22 pulluk bulunuyordu. Cemiyetin çiftlikte ilk yıl boyunca yaptığı seri harp ziraati sayesinde elde edilen ürünler depolara nakledildiği gibi, bozuk olan makinelerin tamiri ile hasat mevsiminde amele eksikliğinden dolayı ürünlerini tarladan toplayamayan köylülerin mahsulleri de çürümekten kurtarılmıştı. Bu ilk yıl yapılan ziraat üretim neticesinde elde edilen ürünlerin bir kısmı daha sonra Merkez-i Umumî'nin ambarlarına gönderildi. Tamir edilen makinelerin yardımıyla ziraate ayrılan arazinin büyük bir kısmı 1918 yılının ilkbaharında yapılacak ekim için sürüldü (nadas edildi).²⁰ Çiftliğe ait arazinin oldukça geniş olması nedeniyle bu üç traktör yetersiz kaldığından işlerin aksamaması için atlardan da faydalanıldı. Tarladaki mahsulün ambarlara taşınması, ormanlardan kesilen odunların çiftliğe getirilmesi veya trenlerle gelen malzemelerin istasyondan çiftliğe nakledilmesinde atlardan istifade ediliyordu.²¹

Çiftlikte kullanılan traktör ve diğer mekanik araçların bakımı ayrı bir öneme sahipti ve makinelerin bakım ve onarımı için baş makinistle birlikte toplam dokuz personel istihdam edilmişti. Baş makinist Kemil Hevi bu ekibin başında bulunuyordu ve makinist ameleleri olarak da Rashli William, John Joseph, Wilson Fred, Arche Seril, Dawer Denis, Shipping William, Thomas John ve L.G. Sidlung görev yapıyordu.²² Bu ekibin görevi çiftlikte

¹⁸ *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, s. 44.

¹⁹ *Kızılay Arşivi (KA)*, 758/29, 15 Nisan 1335 (1919).

²⁰ *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, s. 45.

²¹ Çiftlikte 17 at bulunuyordu ve bu atların beslenmesi için günlük 102 kg. saman, 85 kg. da arpa veriliyordu. *KA*, 758/58, Lef. 1-3, 1333 (1917).

²² *KA*, 758/59, 31 Kânunuevvel 1333 (31 Aralık 1917).

bulunan traktör ve diğer makinelerin mutad bakım ve onarımını yapmak, herhangi bir arıza durumunda tamiri ile ilgilenmekti. Çiftlikte tamiri mümkün değilse bozulan aksam Sarayönü İstasyonu'na getirilir, buradan da trenle Konya'ya gönderilirdi. Makinistler, traktörlerin kırılan aksamalarını ve traktöre ait akümülatörleri tamir ettirmek için sık sık Konya'ya giderler, orada makineler için gerekli olan yağın yanında çiftliğin diğer ihtiyaçlarını da karşılar ve beraberlerinde getirirdi.²³

Sarayönü Çiftliği 1917 yılının sonbahar aylarında faaliyete geçmişti, ancak cemiyetin acilen gıda ürünlerine ihtiyacı olduğundan mevsimin uygunluğuna bakılmaksızın hemen ziraate başlandı. İlk yıl buğday, arpa, burçak, fasulye, nohut, mercimek, mısır, bezelye ve sebze ekildi. Çiftlikte ekime ayrılan alan 12.000 dönüm büyüklüğündeydi ve bir sonraki yıl bunun 2.300 dönümüne buğday, diğer bölümüne ise farklı hububat ve sebze ekilmesi planlanmıştı.²⁴ 1918 yılı içerisinde buğday, arpa, yulaf, burçak, patates, mısır, fasulye, nohut, mercimek, patates, pırasa, bezelye ve soğan ekimi yapıldı. Bu ürünlerin bir kısmı sayısı kimi zaman yüzü bulan personelin günlük istihkakı için ayrılırken geri kalan kısmı belirli bir süre Sarayönü'nde bulunan Hilal-i Ahmer ambarında muhafaza ediliyor, daha sonra da duruma göre Konya'ya veya cemiyetin talebine göre İstanbul'a gönderiliyordu.²⁵

III. Çiftlikte Hayvancılık Faaliyetleri

Cemiyetin et ihtiyacı büyük oranda Adapazarı ve Eskişehir'de bulunan çiftliklerden karşılanırdı. Kimi zaman da bu bölgelerdeki diğer çiftliklerden satın alınarak et talebi olan bölgelere gönderilirdi. Savaş yıllarında özellikle hastane, aşevleri ve İstanbul halkı için et ihtiyacı artınca Sarayönü'nde faaliyete geçen çiftlikte hayvancılık yapılması düşünüldü. İlk olarak, buraya Eskişehir ve Adapazarı çiftliklerinden hayvan sevk edildi ve bu şekilde çalışmalar başladı.²⁶ Bu bölgelerden Sarayönü'ne hayvan sevki trenle yapılıyordu ve istasyonlarda kolluk kuvvetleri tarafından yapılan kontroller esnasında bir sorun çıkmaması için hayvanların başında giden görevliye bir pusula veriliyordu. Pusulada askerî ve mülkî amirlere, sevkiyat esnasında gerekli kolaylığın sağlanması tembih ediliyordu.²⁷

²³ KA, 758/41, 2 Teşrinisani 1333 (2 Kasım 1917); 758/49, 30 Teşrinisani 1333 (30 Kasım 1917); 758/66, 14 Kânunuevvel 1333 (14 Aralık 1917).

²⁴ Çapa, *age*, s. 64.

²⁵ KA, 7847/27, 1333 (1917).

²⁶ KA, 177/136, 1335 (1918).

²⁷ KA, 758/5, 1333 (1917).

Bu şekilde çiftliğe gelen hayvanlar cins, yaş ve rengine göre demirbaş numarası verilerek defterlere kaydediliyor ve bu kayıtlar cemiyet merkez-i umumîsi tarafından talep edildiğinde gönderilmek üzere hazır bulunduruluyordu. 1918 yılının ortalarında çiftlikte toplam 60 hayvan bulunuyordu ve bu hayvanların cins, yaş, renk ve boynuz şekline göre özellikleri şu şekildeydi²⁸:

	Numarası	Cinsi	Yaşı	Rengi	Boynuzu
1	1644	Tosun	3	Siyah	Yana açık
2	1645	Öküz	9	Sarı	Kırık
3	1646	Öküz	9	Kızıl siyah	Yana açık
4	1647	Tosun	5	Siyah	Yana dikine, açık
5	1649	Dana	3	Kızıl siyah	Ufak
6	1650	İnek	7	Siyah	Yana açık
7	1651	İnek	6	Sarı	Öne doğru
8	1652	İnek	7	Siyah	Sağ kırık, sol çarık
9	1653	İnek	8	Siyah	Öne doğru, ak
10	1654	İnek	5	Kızıl sarı	Öne doğru ay, ince
11	1655	İnek	8	Sarı kül	Öne doğru ay
12	1656	Tosun	3	Sarı	Ufak
13	1657	Öküz	9	Sarı	Sağ kırık, sol öne
14	1658	Öküz	9	Siyah	Öne ay
15	1659	İnek	7	Kül	Sağ dik, sol kırık
16	1660	İnek	6	Alaca	Dik
17	1661	İnek	6	Kül	Yana düşük
18	1662	Tosun	3	Sarı	Dik
19	1663	Öküz	12	Alaca	Yana açık
20	1664	Tosun	5	Siyah	Yana kayık
21	1665	İnek	4	Kül	Dikine ay
22	1666	İnek	4	Sarı siyah	Sağ kırık, sol yan
23	1667	İnek	6	Beyaz kül	Yana açık
24	1668	İnek	7	Kızıl siyah	Kırık
25	1669	Öküz	11	Kızıl siyah	Kırık
26	1670	İnek	5	Alaca	Kırık
27	1671	İnek	7	Sarı	Kırık
28	1672	İnek	7	Siyah	Öne ay
29	1673	İnek	4	Siyah	Kırık
30	1674	İnek	6	Kül	Düşük
31	1675	İnek	6	Siyah	Yana yatık
32	1676	İnek	6	Siyah	Ufak
33	1677	İnek	5	Kızıl siyah	Dikine ay
34	1679	Dana	4	Alaca	Dikine ay
35	1680	İnek	6	Sarı kül	Öne kıvrık
36	1681	İnek	6	Siyah	Öne kıvrık
37	1682	İnek	3	Siyah	Güdük
38	1683	Dana	3	Kızıl siyah	Dikine ay
39	1684	İnek	6	Kızıl sarı	Yana açık

²⁸ KA, 758/15, 24 Temmuz 1334 (1918).

40	1686	İnek	4	Kızıl	Arkadan açık
41	1687	Düve	4	Siyah	Dikine ay
42	1688	Dana	2	Kül	Ufak güdük

Çiftlikte bu hayvanlar besi olarak ayrı bölümlerde tutuluyor ve ihtiyaç olduğunda kesilmek ve cemiyetin ihtiyaç duyduğu bölgelere gönderilmek üzere bakımları yapılıyordu. Bir de kesime hazır veya satılıp geliriyle diğer ihtiyaçların giderilmesi için bakılan hayvanlar vardı. Bunlar da aynı şekilde cins, yaş ve rengine göre şu şekildeydi²⁹:

	Numarası	Cinsi	Yaşı	Tonu	Boynuzu
1	1640	Kasaplık	14	Siyah kül	Açık ay
2	1633	Kasaplık	14	Kızıl siyah	Öne ay
3	1641	Kasaplık	15	Açık sarı	Aşağı düşük
4	1458	Koşumluk	4	Kızıl siyah	Öne ay
5	1632	Kasaplık	13	Kızıl siyah	Sol öne, sağ kırık
6	1431	Damızlık inek	7	Kül	Ay sağ kırık
7	1628	Damızlık inek	12	Koyu kül	Sağ güdük, sol öne
8	1637	Kasaplık öküz	13	Koyu kül	Öne ay
9	1630	Koşumluk tosun	9	Açık sarı	Öne ay
10	1638	Koşum	11	Sarı kül	Yana açık
11	1568	Koşum	9	Siyah	Yana açık
12	1629	Koşum	4	Kül	Açık ay
13	1504	Damızlık inek	4	Siyah	Öne yarım ay
14	1463	Koşumluk öküz	6	Kızıl siyah	Yana açık
15	1575	Koşum	9	Sarı kül	Yarım ay
16	1627	Kasaplık	14	Koyu kül	Yana açık
17	1639	Kasaplık	13	Siyah	Aşağı düşük
18	1642	Damızlık inek	8	Beyaz	Sağ yukarı, sol yana

Yukarıdaki bilgilere dikkat edilecek olursa, genelde yaşlı hayvanların satış veya kesim için hazır tutulduğu görülmektedir. Bu hayvanların büyük bir kısmı cemiyetin diğer bölgelerdeki çiftliklerinden gönderilmiş, bir kısmı da çevre köylerde yaşayan halktan satın alınmıştı.³⁰

Çiftlik yönetimi hayvanların günlük sarfiyat tabelasını defterlere kaydettiğinden bir büyükbaş hayvan için kullanılan saman ve arpa miktarını tespit edebiliyoruz. Buna göre, bir öküz için günde 6 kg saman, 2 kg da arpa veriliyordu. Bu dönemde çiftlikte 60 büyükbaş hayvan bulunduğunu dikkate alırsak, sadece büyükbaş hayvanların aylık saman ihtiyacı neredeyse 10 tona, arpa ihtiyacı ise 3,5 tona ulaşıyordu ki, çiftliğe ait arazide hububat ekimi

²⁹ KA, 758/15, 24 Temmuz 1334 (1918).

³⁰ Örneğin, Kökezi Kadir oğlu Satılmış'tan 27 Kasım 1917 tarihinde bir inek satın alınmış, bunun bedeli olarak da kendisine 1.020 kuruş ödenmişti. KA, 758/43.

yapıldığından ahırların saman ve arpa ihtiyacının büyük bir kısmı buradan karşılanıyordu.³¹

Çiftlikte sadece büyükbaş hayvan değil, aynı zamanda küçükbaş hayvan besiciliği de yapıyordu. Bu hayvanların büyük bir kısmı satılırken, bir kısmı da çiftlikte çalışanların tüketmesi için kesiliyordu.³² Çiftlikte yerine göre 80-100 arasında çalışan bulunduğundan bunların günlük yemekleri için kullanılacak et bu kesilen hayvanlardan karşılanıyordu. Çiftlik yönetimi, çalışanların "*günlük yemek tabelası*"nı düzenli olarak kaydettiğinden mutfakta kullanılan et miktarı rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Örneğin, 27 Kasım 1917 tarihinde çiftlikteki toplam 87 çalışan (memur, makinist, amele vs.) için hazırlanan öğle ve akşam yemeğinde 19,5 kilo et kullanılmıştı. Kasım ayı içerisinde çiftliğe ait mutfakta kullanılan toplam et miktarı 290 kiloya ulaşıyordu.³³ Bir sonraki ay mutfakta tüketilen et miktarı ise 372 kilo idi. Bu artışın nedeni, Eskişehir ve Adapazarı gibi murahhaslıklardan misafirlerin veya çiftlikteki çalışmaları kontrol etmek için cemiyet merkez-i umumîsi tarafından gönderilen memurların teftişe gelmesiydi.³⁴

IV. Çiftlikte Çalışan Personel ve Maaşları

Sarayönü Çiftliği'nde idarî personel olarak çiftlik müdürü dışında ona muhasebe, hububat ve hayvan sevki ile çiftlikte diğer işlerin işleyişi hususunda yardımcı olan memurlar ve memur muavinleri görev yapıyordu. 1917 yılının ikinci yarısında Çiftlik Müdürü Lütfü Bey'di. Sermemur muavini Nazım Bey, Kiler Ambar Memuru Zihni Efendi, Kiler Ambar Memuru Muavini Mehmed Efendi, Amele ve Sevk Memuru olarak da Kazım Efendi görev yapıyordu.³⁵

Çiftlikte ziraat yapılacak arazinin geniş ve beslenecek hayvan sayısının çok olması nedeniyle oldukça fazla sayıda çalışana ihtiyaç vardı. Cemiyet bu durumu göz önüne alarak farklı birimlerde çalıştırmak üzere onlarca ameleyi işe almıştı. Çiftlik Müdürü, ambar memuru ve muavini ile diğer memurları istisna edecek olursak 1917 yılının sonunda çiftlikte istihdam edilen kayıtlı personel sayısı amele, makinist ve makinist yardımcılarıyla birlikte 90 idi. Bu sayı geçici işçilerle birlikte 100'ü geçiyordu. Çiftliğin farklı birimlerinde

³¹ KA, 758/58, Kânunuevvel 1333 (Aralık 1917).

³² Çiftlik yönetimi, Kasım (1917) ayında Kürt Ahmet Efendi'den 13 adet kısır koyun almış ve kendisine her bir koyun için 700'er kuruştan toplam 9.100 kuruş ödemişti. KA, 758/33, 1333 (1917); Bir diğer seferinde Çolakzade Ahmed Efendi'den ise 400 kuruşa bir koyun satın alınmıştır. KA, 758/33, 1 Teşrinisani 1333 (1 Kasım 1917).

³³ KA, 758/56, Lef.4.

³⁴ KA, 758/58, 1333 (1917).

³⁵ KA, 758/51, 1333 (1917).

çalışan amele sayısı 72'yi buluyordu ve bu amelelerin başında ise onları kontrol eden üç çavuş görev yapıyordu. Traktörlerin onarım ve bakımı için bir baş makinist ve ona yardım eden sekiz makinist amelesi ile birlikte toplam 9 personel istihdam edilmişti.³⁶ Ayrıca, mutfakta çalışan aşçılar, odun kesmek için çalıştırılan işçiler ile arazi ve ahırların güvenliğini sağlayan korucular da çiftlikte çalışan personel içerisinde yer almaktadır.³⁷

Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurmuş olduğu çiftliklerdeki çalışanların maaşlarını veya diğer giderlerini düzenli olarak ödemeye çalışıyordu. Çiftlik yönetimi, maaş bordrolarını tanzim ettikten sonra satılan ürün veya hayvanlardan elde edilen gelirlerden bu maaşların ödemesini yapıyordu. Buna göre, idarî personelin bir aylık maaş tutarı 6.400 kuruştur.³⁸ Diğer personel içerisinde en yüksek maaşı (300 kuruş) başmakinist alıyordu. Amelebaşı ve makine amelelerine 150'şer kuruş, çavuşlara ise 40'ar kuruş maaş veriliyordu. Makinist amelesi ile diğer ameleler de 30'ar kuruş maaş alıyordu. 1917 yılının Aralık ayında kayıtlı personelin (amelebaşı, makinist ve işçiler) isim listesi ve bunlara ödenen maaş tutarları şu şekildeydi³⁹:

İsim	Çiftlikteki Görevi	Kayıt Numarası	Maaşı
Halim oğlu Mehmed	Amelebaşı	661	150
Bogos	Makine amelesi		150
Vasil	Makine amelesi		150
Arel	Makine amelesi		150
Hüseyin oğlu Mustafa	Çavuş	792	40
Likor oğlu Simon	Çavuş	1026	40
Zekeriya oğlu Ömer	Çavuş	2027	40
Kemal oğlu Veliyullah	Çavuş	2015	40
Mehmed oğlu Yunus	Amele	279	30
Mehmed oğlu Mehmed	Amele	265	30
Karnik oğlu Mıgırdıç	Amele	487	30
Tahir oğlu Satılmış	Amele	1081	30
İsmail oğlu Ali	Amele	348	30
Cafer oğlu Mustafa	Amele	950	30
Anastaş oğlu Kiryako	Amele	357	30
Halim oğlu Şükrü	Amele	218	30

³⁶ KA, 758/59, Lef.1-5, 31 Kânunuevvel 1333 (31 Aralık 1917).

³⁷ KA, 758/78, 1333 (1917). Bu dönemde çiftlikte korucu olarak Mehmed Ağa ile Hızır Ağa görev yapıyordu ve korucuların maaşı 250-400 kuruş arasında değişiyordu. KA, 758/53, 1333 (1917); KA, 758/50, 1 Teşrinisani 1333 (1 Kasım 1917). Korucu Mehmed Ağa'nın çiftlikteki vazifesi 20 Aralık 1917 tarihinde bitince kendisine 20 gün üzerinden 166,5 kuruş ödenmişti. KA, 758/68.

³⁸ KA, 758/51, 1333 (1917).

³⁹ KA, 758/59, Lef.1-5, 31 Kânunuevvel 1333 (31 Aralık 1917).

Ahmed oğlu Mehmed	Amele	551	30
Süleyman oğlu Mustafa	Amele	339	30
Mustafa oğlu Kamil	Amele	335	30
Ali oğlu Mehmed	Amele	727	30
Osman oğlu Mustafa	Amele	20	30
Abdullah oğlu Rıfat	Amele	284	30
Mehmed Can oğlu Safa	Amele	3523	30
Mustafa oğlu İbrahim	Amele		30
Ahmed oğlu Mahmud	Amele		30
Mevlüd oğlu Memiş	Amele		30
Ahmed oğlu Ali	Amele		30
Mehmed oğlu İsmail	Amele	2007	30
Osman oğlu Hasan	Amele	2016	30
Kemal oğlu Habibullah	Amele	2019	30
Mustafa oğlu İbrahim	Amele	2053	30
Ali oğlu Feyzullah	Amele	2038	30
Veliyullah oğlu Beytullah	Amele	2069	30
Hamidullah oğlu İsmail	Amele	2097	30
Mahmud oğlu Alim	Amele	2115	30
Koman oğlu Teodor	Amele	2116	30
Hasan oğlu Ali	Amele	380	30
Ali oğlu Mehmed	Amele		30
Arif oğlu Ali	Amele		30
Hüseyin oğlu Ali	Amele		30
Mustafa oğlu Abdurrahman	Amele		30
Abdulgani oğlu Zarf	Amele	2715	30
Zahid oğlu Minhac	Amele	3216	30
Ahmed oğlu Kerim	Amele	3381	30
İsmail oğlu İbrahim	Amele	3336	30
Sadreddin oğlu Bayezid	Amele	3274	30
Safa oğlu Alim	Amele	3218	30
Dimitri oğlu Petro	Amele	2121	30
Bora oğlu Kıstanti	Amele	2122	30
Ali oğlu Cemil	Amele	2058	30
Yorgi oğlu Ergir	Amele	2119	30
Süleyman oğlu Halid	Amele	2054	30
Osman oğlu Süleyman	Amele	2055	30
Yorgi oğlu Petri	Amele	2117	30
Zekeriyya oğlu Bekir	Amele	2031	30
Durmuş oğlu Mehmed	Amele	1127	30
Ali oğlu Mehmed	Amele	1179	30
Eyyub oğlu Hamid	Amele	2034	30
Ali oğlu İsmail	Amele	2136	30
Habib oğlu Mustafa	Amele	2010	30
Kadir oğlu Ali	Amele		30
Hüseyin oğlu Mehmed	Amele	556	30
Mehmed oğlu Mehmed	Amele		30
Osman oğlu Hüseyin	Amele	2036	30
Mahmud oğlu Abdullah	Amele	2039	30
Ali oğlu Halis	Amele	2057	30

Timur oğlu Habibullah	Amele	2066	30
Ali oğlu Mürsel	Amele	2075	30
Kemal oğlu Ahmed	Amele	2076	30
Abid oğlu Abdullah	Amele	2080	30
Feyzullah oğlu Yahya	Amele	2088	30
Reşid oğlu Salih	Amele	2101	30
Mehmed oğlu Nazif	Amele	2102	30
Mehmed oğlu Numan	Amele	2110	30
Yahşi oğlu İslam	Amele	2112	30
Tahir oğlu Osman	Amele	2089	30
Ohannes oğlu Artin	Amele	274	30
Mustafa oğlu Ali	Amele	278	30
Ali oğlu İsmail	Amele	336	30
Mustafa oğlu Mustafa	Amele	1205	30
Remzi oğlu Hızır	Amele	340	30
Kemil Hevi	Başmakinist		300
Rashli William	Makinist amelesi		30
John Joseph	Makinist amelesi		30
Wilson Fred	Makinist amelesi		30
Arche Seril	Makinist amelesi		30
Dawer Denis	Makinist amelesi		30
Shipping William	Makinist amelesi		30
Thomas John	Makinist amelesi		30
L. G. Sidlung	Makinist amelesi		30
Toplam			3.490

Yukarıdaki bilgilere göre, 1917 yılının sonunda çiftlikte kayıtlı personelin bir kısmını gayrimüslimler ile ecnebler oluşturuyordu. Ecbneblerin de genelde traktör onarım ve bakımında istihdam edildikleri görülmektedir. Bunlardan bir kısmı savaş esnasında esir düşen İngiliz askerleriydi. Bilindiği gibi, 1914 yılında harbe giren Fransa ve Almanya savaş esirleriyle ilgili işleri Harbiye Nezaretlerine, Rusya ve Avusturya ise Kızılhaç heyetlerine bırakmıştı. Osmanlı Devleti de savaşa dâhil olduktan hemen sonra alınacak esirlere nasıl muamele edileceğine yönelik "*Üserâ Hakkında Talimatname*" adı altında bir düzenleme yaptı. Bundan başka esirlerle ilgili işlerin düzenli ve sorunsuz yürütülebilmesi için 15 Nisan 1915 tarihinde üst rütbeli subayların yönetiminde "*Üserâ Komisyonları*" kuruldu.⁴⁰ Bu komisyonlar marifetiyle, Osmanlı ordusuna esir düşen ecnebi askerlerin büyük bir kısmı farklı bölgelerde teşkil edilen kamplara gönderilirken bir kısmı ise Hilal-i Ahmer çiftliklerinde görevlendirildi.⁴¹ Sarayönü Çiftliği'ne de ecnebi esirler gönderilmiş ve bunlar çalışabilecekleri

⁴⁰ Nebahat Oran Arslan, *I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri*, Atatürk Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2003, s. 34. *Kızılay Arşivi Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı*, Yay. Haz. Recep Karacakaya, Zekai Mete vd., İstanbul 2018, s. 243.

⁴¹ *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, s. 25.

uygun alanlarda istihdam edilmişlerdi. Örneğin, makinist amelelerinden İngiliz Thomas John bunlardan biriydi ve çiftliğin ilga edilmesine kadar burada çalışmıştı.⁴² Bu dönem çiftlikte çalışan başka bir İngiliz esir de Charles idi. Charles'in Sarayönü Çiftliği veznesinden 3.135 kuruş alacağı kalmıştı ve çiftlik kapatıldıktan sonra Merkez-i Umumî bu meblağın ilgili şahsa ulaştırılması için Eskişehir Murahhaslığı'na bir yazı dahi göndermişti.⁴³

Çiftliğe sadece ecnebi esirler değil, resmî kurumlarda çalışanlar da gönderiliyordu. Nitekim savaştan evvel Ziraat Bankası'nda memur olarak çalışırken harp döneminde Sarayönü Çiftliği'nde istihdam edilen muhasebe memurlarından Lütfi Efendi, savaşın sona ermesi ile çiftlik kapanınca tekrar bankadaki vazifesine dönebilmek için başvurmuşsa da, Müfettiş-i Umumîlik bu talebi kabul etmemiş ve Lütfi Efendi'nin Hilal-i Ahmer bünyesinde çalışmaya devam etmesine karar vermişti.⁴⁴

Çiftlikte çalışan çavuş, makinist veya amelelere gündelik işleri dışında ayrı bir vazife verildiği zaman maaşlarına ek olarak bir de çalıştıkları gün sayısına bağlı olarak yevmiye ödeniyordu. Örneğin, amelelerden Dimitri oğlu Petro ve Ahmed oğlu Kerim altı gün boyunca ormana odun kesmeye gittiklerinden kendilerine günlüğü 5 kuruştan toplam 30'ar kuruş yevmiye ödenmişti.⁴⁵ Yine İstanbul ve Eskişehir'den Sarayönü Çiftliği'ne gönderilen iki vagon dolusu eşyayı boşaltıp çiftliğe nakleden Mehmed Efendi'ye iki günlük yemek masrafı olarak 40 kuruş ödenmişti.⁴⁶

V. Çiftliğin Gelir ve Giderleri

Sarayönü Çiftliği yaklaşık bir yıl faaliyette bulunmuş ve bu dönemde çiftliğin gelir ve giderleri düzenli bir şekilde kayıt altına alınmıştı. Aslında, cemiyetin bu çiftliği faaliyete geçirmesindeki asıl amaç İstanbul başta olmak üzere farklı bölgelerde ihtiyaç duyulan temel gıda ürünleri ile hastane ve aşevlerinin et ihtiyacını karşılamaktı. Dolayısıyla bu ürünlerin satılarak bir gelir elde etme durumu söz konusu değildi. Ancak biraz sonra detaylı bilgi verileceği üzere, gerek burada çalışan personelin maaşları, gerek ihtiyaç duyulan malzemelerin (zeytinyağı, lamba, makine yağı vb.) satın alınması, gerekse belirli hizmetler karşılığında tahakkuk eden alacakların ödenmesi

⁴² T. John çiftliğin kapanmasından sonra buradan ayrılmıştı. Ancak, çiftlikten alacağı olan 303 kuruş, Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumîsi tarafından kendisine ulaştırılmıştı. *KA*, 758/23, 30 Mayıs 1334 (1918).

⁴³ *KA*, 304/454, 30 Kânunuevvel 1335 (30 Aralık 1919).

⁴⁴ *KA*, 44/246, 11 Ağustos 1335 (1919).

⁴⁵ *KA*, 758/30, 1 Teşrinisani 1333 (1 Kasım 1917).

⁴⁶ *KA*, 758/36, 9 Teşrinisani 1333 (9 Kasım 1917).

amacıyla çiftlik idaresinin bazı gelir kalemlerine ihtiyacı vardı. Kayıtlara göre, çiftliğin en önemli gelir kaynağını köylülere kiraya verilen tarlalardan alınan icar oluşturuyordu. Çiftlik yönetimi, cemiyete tarımsal faaliyet için tahsis edilen arazinin bir kısmını köylülere kiraya vermek suretiyle belirli oranda bir gelir elde ediyordu. Örneğin, Sarayönülü Esir Veli oğlu Abdurrahman'a kiraya verilen tarladan 1.000 kuruş, Yenicekayalı Hoca Mehmed oğlu Tahir Çavuş'a kiraya verilen tarladan 600 kuruş, Gözlüdeğirmeni mutasarrıfı Eyyüb Onbaşı'ya kiraya verilen 30 dönüm tarladan yine 1.000 kuruş ve Gözlü Karyesi'nden Battal oğlu Mehmed'e kiraya verilen 60 dönüm tarladan 6.000 kuruş gelir elde edilmişti.⁴⁷ Aynı şekilde, 17006 kayıt numarasıyla başka bir şahsa kiralanan 60 dönüm tarladan 6.000 kuruş, 17010 kayıt numarasıyla kiralanan 30 dönüm tarladan 3.000 kuruş, 17014 kayıt numarasıyla kiralanan 10 dönüm tarladan 1.000 kuruş almıştı⁴⁸ ki, bu dönemde Sarayönü ve çevresinde çiftlik, kiralamış olduğu tarlalardan dönüm başına ortalama 100 kuruş gelir elde etmiştir.

Bunların yanında, çiftliğe ait tarlalara giren ve mahsule zarar veren hayvan sahiplerine kesilen ceza da çiftliğin diğer bir gelir kalemini oluşturuyordu. Örneğin, değirmen civarında tarlaya giren hayvan sahibine 100 kuruş, yine tarlalara giren hayvan sahibine (Kökez Karyesi'nden) 220 kuruş ve tarladaki mahsule büyük zarar veren koyun sürüsünün çobanlarına 1.000 kuruş ceza verilmişti. Ayrıca, çiftlik sınırları içerisindeki ağaç, çalı vb. varlıklara zarar verenlere de ceza kesiliyordu ki, Karatepli Salim Efendi'den kestiği çalılar nedeniyle 100 kuruş alınmıştı.⁴⁹ Bu şekilde elde edilen gelirler ile masrafların bir kısmı karşılanıyordu. Çiftlik sadece 1917 yılının Kasım ayında tarla kirası ve sınır ihlali cezasından 12.420 kuruş gelir elde etmişti.⁵⁰ Diğer gelirleriyle birlikte Kasım ayı sonunda çiftliğin vezne mevcudu 56.892,125 kuruşa ulaşmış, bu meblağın 27.090,50 kuruşu masraflar için harcanınca geriye kalan 29.801,625 kuruş bir sonraki aya devredilmişti.⁵¹

Çiftliğin gelirleri gibi giderleri de kayıt altına alınıyordu ve yapılan harcamaları gösteren pusulalar memurlar tarafından hazırlanarak İstanbul'daki cemiyet merkezine gönderiliyordu. Çiftliğin en büyük giderini memurlar ile diğer personele ödenen maaş oluşturuyordu. Örneğin, Kasım ayında çiftlik müdürü ve ambar memuru ile farklı birimlerde görevli olan memurlara toplam 6.400 kuruş, makiniste 1.000 kuruş, koruculara ise 650 kuruş (bunun 400 kuruşu Korucu Hızır Ağa'ya, 250'si Korucu Mehmed

⁴⁷ KA, 758/53, Lef.1-9, 31 Teşrinisani 1333 (31 Kasım 1917).

⁴⁸ KA, 758/53.

⁴⁹ KA, 758/53, Lef.1-9.

⁵⁰ KA, 758/53, Lef.10.

⁵¹ KA, 758/53.

Ağa'ya) ödeme yapılmıştı. Amelebaşı, çavuş ve işçilere ise 3.400 kuruş ödenmişti ki, bir ayda bütün personele ödenen maaş tutarı 11.450 kuruş idi. Çiftlik, maaşlardan sonra en fazla harcamayı hastane ve aşevlerinin et ihtiyacını karşılamak üzere satın alınan ve burada beslenen hayvanlar için yapıyordu. 1917 yılının Kasım ayında çiftliğin satın alınan hayvanlar için ödediği miktar 10.520,50 kuruşa ulaşmıştı. Ondan sonra sırayla çiftliğe alınan her türlü malzeme ve işçilerin yol masraflarına sarf edilen giderler geliyordu. Çiftliğin Kasım (1917) ayna ait giderleri genel olarak şu şekildeydi⁵²:

Vesika Nr.	Açıklama	Yiyecek ve Diğer Giderler	Satın Alınan Hayvan Bedeli	Maaş	Toplam
23541	Oduncu işçilerinin yemek bedeli	90			90
23542	Makineye satın alınan muhtelif yağ bedeli	760			760
23543	Satın alınan muhtelif levazım bedeli	400,50			400,50
23544	Satın alınan 5 kıyye bulgur bedeli	90			90
23545	Sermemurun Kadınhanı'ndaki giderleri	20			20
23546	Satın alınan makine yağı bedeli	220			220
23547	Mehmed Efendi'nin yol masrafı ve giderleri	90,50			90,50
2354	Mehmed Efendi'nin iki günlük yemek bedeli	40			40
23549	Oduncu işçilerinin yemek bedeli	135			135
23550	Bir amelenin 33 günlük yevmiyesi	490			490
23551	Satın alınan bir koyunun bedeli		400,50		400,50
23552	Satın alınan tuz bedeli	660,50			660,50
23553	Satın alınan 13 kısır koyun bedeli		9100		9100
23554	Satın alınan bir inek bedeli		1020		1020
23555	Makinist Karabet Ağa'nın Kasım ayı maaşı			1000	1000
23556	Korucu Hızır Ağa'nın Kasım ayı maaşı			400	400
23557	Oduncu işçilerinin yemek	510			510

⁵² KA, 758/53.

	bedeli			
23558	Çiftliğin Kasım ayı giderleri	1006,50		1006,50
23559	Tuz satın almak için gönderilen işçinin han ücreti	60		60
23560	Makine yağlarının nakliye ve depolanması	52,50		52,50
23561	Akümülatörün tamiri ve memurun yemek bedeli	489,50		489,50
23562	Korucu Mehmed Ağa'nın Kasım ayı maaşı		250	250
23563	Çiftlik memurunun Kasım ayı maaşı		6400	6400
23564	Makinist, amelebaşı ve efradın Kasım ayı maaşı		3400	3400
		5.120	10.520,50	11.450
				27.090,50

Görüldüğü gibi, çiftliğin bir aylık gider tablosunda en büyük payı %42 ile personele ödenen maaş oluşturuyordu. Satın alınan hayvanlar için ödenen miktar ise giderin %39'una tekabül ediyordu. Kurumda çalışan personel ve işçilerin diğer masraflarıyla çiftliğe alınan gıda maddeleri de (%19) diğer giderler olarak gösterilebilir.

Sarayönü Çiftliği faaliyete geçtikten sonra Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumîsi tarafından görevlendirilen bir "*sermemur (başmemur)*" belirli aralıklarla çiftliğe gelerek teftişte bulunuyordu. Bu teftiş esnasında ambarlarda bulunan hububatın miktarı, ahırlardaki hayvan sayıları ve bunların ihtiyaç duyulan yerlere ulaştırılıp ulaştırılmadığı gibi hususlar kontrol ediliyor; daha fazla hububata ihtiyaç varsa mülkî amirlerle görüşülerek bu sorunun giderilmesi temin ediliyordu.⁵³ Böyle bir görevle İstanbul'dan Sarayönü'ne gelen sermemurun tekrar İstanbul'a dönüşüne ait yol, konaklama ve yemek masraflarının tamamı çiftlik veznesi tarafından ödenirdi.⁵⁴

Aynı şekilde, çiftlikte kullanılan traktörler arıza yaptığında burada bulunan makinistler tamir etmeye çalışır, eğer bu mümkün olmazsa arızalı parça tamir ettirilmek üzere, bir veya iki makinist amelesiyle Konya'ya gönderilirdi ki, bunların yol, yemek ve konaklama ücretleri de çiftlik

⁵³ KA, 758/39, 3 Teşrinisani 1333 (3 Kasım 1917).

⁵⁴ 1917 yılının Kasım ayında çiftliği teftişe gelen sermemura Sarayönü-Haydarpaşa arası tren ücreti 146 kuruş, Sarayönü'nde akşam yemeği ücreti 25 kuruş, Eskişehir'de öğle yemeği ücreti 32,50 kuruş, Haydarpaşa'da akşam yemeği ücreti 30 kuruş ve yine Haydarpaşa'da bir gecelik otel ücreti olarak 30 kuruş ki, toplam 263,50 kuruş ödenmişti. KA, 758/47, Lef.2, 1333 (1917).

veznesinden ödenirdi.⁵⁵ Bir başka zaman da traktörlerde bulunan akümülatör arıza yapınca bunun tamiri için iki makinist amelesi Konya'ya gönderilmişti. Bu görevliler akümülatörü Konya Telgrafhanesi'nde çalışan bir Alman memura götürerek tamir ettirmiş ve tekrar çiftliğe dönmüşlerdi. Amelelerinin yol ve diğer masrafları çiftlik veznesi tarafından kısa bir süre içerisinde kendilerine ödenmişti. Bu ödemeye dair vezneye ibraz edilen harcama bilgisi şu şekildeydi⁵⁶:

29 Kasım (1917)	2 amelenin Konya'da öğle yemeği	70
29 Kasım	2 amelenin Konya'da akşam yemeği	70
29 Kasım	2 amelenin bir gece otel ücreti	40
30 Kasım	2 amelenin Konya'da yaptığı kahvaltı	29,50
30 Kasım	2 amelenin Konya'da öğle yemeği	70
30 Kasım	2 amelenin Konya'da akşam yemeği	70
30 Kasım	Bir akümülatörün tamiri	140
Toplam		489,50

Çiftlikte çok kullanılan makine yağı genellikle Konya'dan getiriliyordu ve aynı şekilde, görevlendirilen bir şahsın trenle Konya'ya gidip yağı getirmesi gerekiyordu. Çiftlik çalışanlarından Mehmed Efendi 6 Kasım 1917 tarihinde Konya Ziraat Müdüriyeti'nden makine yağı getirmiş ve yol, yemek ve konaklama masrafı olarak kendisine 90,5 kuruş ödeme yapılmıştı.⁵⁷ Yine, Konya Numune Çiftliği'nden getirilen 25 kilo makine yağının hem nakliyesi, hem de yağı koymak amacıyla satın alınan tenekeler için 52,50 kuruş ödenmişti.⁵⁸ Konya'dan getirilen makine yağı ihtiyacı karşılamadığı durumlarda Sarayönü'ndeki esnaftan yağ satın alınırdı.⁵⁹

Çiftliğe gerekli olan diğer bütün malzemeler de makbuz karşılığında satın alınır ve en kısa zamanda muhasebe memuru tarafından ilgili kuruma veya şahsa ödenirdi. Muhasebe memurluğu tarafından düzenlenen tediye makbuzlarından çiftliğe gıda ürünlerinden temizlik malzemelerine, büro gereçlerinden aydınlatma aletlerine kadar hemen her türlü malzemenin satın alındığı anlaşılmaktadır. 2 Kasım 1917 tarihinde Konya'dan satın alınan ve buna karşılık 400,50 kuruş ödenen malzemeler ve değerleri şu şekildeydi⁶⁰:

⁵⁵ Parçanın tamiriyle birlikte 619,5 kuruşluk bir masraf yapılmıştı ve tamamı çiftlik veznesi tarafından ödenmişti. *KA*, 758/66, 1333 (1917).

⁵⁶ *KA*, 758/49, 30 Teşrinisani 1333 (30 Kasım 1917).

⁵⁷ *KA*, 758/37, 7 Teşrinisani 1333 (7 Kasım 1917).

⁵⁸ *KA*, 758/48, 30 Teşrinisani 1333 (30 Kasım 1917).

⁵⁹ Bu dönemde yağın kıyyesi 110 kuruştı ve 6 Kasım 1917 tarihinde çiftliğe 2 kıyye (220 kuruş) makine yağı satın alınmıştı. *KA*, 758/38.

⁶⁰ *KA*, 758/42. Bir başka örnek için bkz: *KA*, 758/61, 2 Kânunuevvel 1333 (2 Aralık 1917).

<u>Eşyanın ismi</u>	<u>Değeri</u>	<u>Adet</u>	<u>Tutar</u>
Lamba şişesi	7	8	56
Çizgili kâğıt bir deste	35	1	35
Büyük lamba makinesi	40	2	80
Tuz ruhu 200 gr			25
Nişadır 25 gr			5
Mum	7,5	1	7,5
Maydanöz tohumu 250 gr			20
Toplu iğne 4 zarf	0,5	4	2
Büyük lamba şişesi	20	2	40
Büyük lamba fitili	5	2	10
Emniyet kibriti 4 deste	15	4	60
Kalay 25 gr			60
Toplam			400,50

Daha evvel belirttiğimiz gibi, çiftlikte her türlü hububat, çeşitli baklagil ve sebze ziraati yapıldığından elde edilen mahsulün bir kısmı burada çalışan personelin tüketimi için kilere kaldırılıyordu. Kiler memurları çiftliğin günlük, aylık ve senelik ihtiyacına göre gıda maddelerinin bir kısmını çevredeki esnaftan⁶¹, bir kısmını da Konya'dan⁶² satın alıyordu. Kimi zaman Hilal-i Ahmer'in Eskişehir Murahhaslığı'ndan Sarayönü'ne gıda maddeleri gönderildiği de oluyordu.⁶³ Zira çiftlikte her gün ortalama 90-100 kişiye yemek hazırlanıyordu ve bunun için kilolarca gıda ürününe ihtiyaç vardı. Bir fikir vermesi açısından, çiftliğin sadece 1917 yılı Kasım ayında mutfakta kullandığı gıda ürünlerinin miktarı şu şekildeydi⁶⁴:

Ekmek	2.733 kg	Soğan	37 kg
Et	327,25 kg	Şeker	10 kg
Bulgur	321,475 kg	Kahve	1 kg
Nohut	190,675 kg	Un	1.521 kg
Fasulye	74,550 kg	Yumurta	45 kg
Patates	83,9 kg	Tuzlu balık	16,5 kg
Sadeyağ	28,120 kg	Kuru bamya	30 kg
Kuru bezelye	30,3 kg	Şehriye	54,5 kg
Pirinç	830 kg	Çay	0,250 kg
Mısır	1.150 kg	Zeytinyağı	33,1 kg

⁶¹ Sarayönü'nde bakkal işleten Karabet Efendi çiftliğin ihtiyaçlarını tedarik eden esnaflardandı. *KA*, 758/45, 1333 (1917). Aynı şekilde, Sarayönü İstasyonu'nda bakkalı bulunan Anastaş da çiftliğin ihtiyaçlarını karşıladı. *KA*, 758/73, 1333 (1917). Bir diğer örnek için bkz: *KA*, 758/40, 3 Teşrinisani 1333 (1 Kasım 1917).

⁶² Mutfakta kullanılmak üzere Konya'daki bir esnaftan 22,5 kıyye (kıyyesi 35 kuruştan 787,5 kuruşa) mercimek satın alınmıştı. *KA*, 758/60, 1333 (1917).

⁶³ Eskişehir Murahhaslığı 31 Aralık 1917 tarihinde Sarayönü Çiftliği'nde kullanılmak üzere 2.053,5 kilo patates göndermişti. *KA*, 758/76.

⁶⁴ *KA*, 758/54, 1333 (1917). Kasım (1917) ayı içerisinde çiftlik kilerine gelen gıda ürünleri için bkz: *KA*, 758/55.

Çiftlikteki ahırlarda beslenen hayvanların saman ve arpa ihtiyacı büyük oranda tarlalardan hasat edilen mahsulden karşılanıyordu. Ancak bunlar yeterli olmazsa, diğer ihtiyaçlarda olduğu gibi, çevredeki köylerden veya çiftliklerden satın alınır. Örneğin, Muhacir Mülazim Mehmed Efendi'den 3 ton saman satın alınmış ve buna karşılık kendisine 500 kuruş ödenmişti.⁶⁵

Gider kalemlerinden bir diğerini de, trenle çiftliğe getirilen ağır malzemelerin vagonlardan istasyona indirilmesi ve oradan da çiftliğe nakledilmesi için sarf edilen ücretler oluşturuyordu. Bu işler genellikle çiftliğin amele ve sevk memuru refakatinde yapılır ve iş tamamlandıktan sonra vezne harcanan miktarı kendisine öderdi. Sarayönü Çiftliği Amele ve Sevk Memuru Kazım Efendi, Çavuşlu İstasyonu'ndan Sarayönü İstasyonu'na ve oradan da çiftliğe getirdiği üç vagon dolusu kömür, odun ve diğer eşyaların nakli için 121 kuruş sarf etmiş ve bu ücret kendisine 20 Aralık 1917 tarihinde ödenmişti.⁶⁶ Cemiyetin başka bölgelerdeki ambarlarından Sarayönü'ne getirilen tohumluk hububat, yağ veya diğer malzemelerin nakliyle ilgili yapılan masraflar da aynı şekilde karşılanırdı.⁶⁷ Çiftliğin resmî işlerini takip eden, herhangi bir iş nedeniyle Adapazarı ve Eskişehir gibi bölgelerdeki çiftliklere gönderilen postalar ile hayvan satmak amacıyla Kadınhanı'na giden görevliler için de ödeme yapılırdı.⁶⁸

Netice itibariyle, bütün bu harcamalar için hazırlanan cetveller çiftlik müdürlüğü tarafından cemiyet merkezine gönderilir ve burada tetkik edildikten sonra sarfiyatın usulüne göre yapıldığı tespit edilirse onaylanarak tekrar mahalline ulaştırılırdı. Bu şekilde, Sarayönü Çiftliği'nin Ocak-Nisan (1918) ayları gideri 248.380 kuruş, Mayıs-Temmuz (1918) ayları gideri ise 845.783 kuruş⁶⁹, olarak gösterilmiş ve buna dair İstanbul'a gönderilen cetveller cemiyet merkezindeki muhasipler tarafından onaylanmıştır.⁷⁰

VI. Çiftliğin Kapanması

Yaklaşık 12.000 dönümlük bir arazi üzerinde ziraat yapmak için açılan Sarayönü Çiftliği, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin gıda ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamıştır. Çiftlik 1917 yılı sonunda 8.145 kuruşluk bir üretim yapmıştı ki, ziraate Ekim-Kasım aylarında başladığı ve ekim için mevsim uygun olmadığı halde bu oranda bir üretim yine de yeterli kabul edilebilir. Ziraat yapılacak arazinin bir sonraki yıla hazırlanması, traktör ve diğer tarım

⁶⁵ KA, 758/65, 18 Kânunuevvel 1333 (18 Aralık 1917).

⁶⁶ KA, 758/67.

⁶⁷ KA, 758/69, 1333 (1917).

⁶⁸ KA, 758/70, 31 Kânunuevvel 1333 (31 Aralık 1917).

⁶⁹ Büyük bir kısmı satın alınan hayvanlar için kullanılmıştı.

⁷⁰ KA, 758/10, 1334 (1918); KA, 758/11, 1334 (1918).

aletlerinin maksimum kullanılması ve onlarca işçinin istihdam edilmesi gibi hususların etkisiyle 1918 yılında ise 230.899 kuruşluk bir üretim yapılmıştı.⁷¹ İkinci yıl, belki tecrübenin de etkisiyle, tarımsal faaliyetten maksimum verim elde edilmiş ve cemiyetin gıda ihtiyacı bir nebze de olsa karşılanmıştı. Çiftlik yönetimi 1919 yılında hasat edilmek üzere 2.300 dönümlük araziye buğday ekmiş ve yaklaşık 10.000 dönümlük araziye de sürmüş (nadas) iken Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması üzerine cemiyet, Sarayönü'ndeki faaliyetlerine son vererek bütün bu ekili ve nadas arazileri Konya Muhacirîn Müdüriyeti'ne devretmiştir.⁷²

Sonuç

Sarayönü Çiftliği, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin başta İstanbul olmak üzere memleketin dört bir yanındaki fukaraya yemek ulaştırmak, hastanelerin gıda ihtiyacını karşılamak ve her şeyden önemlisi cephelerde düşmana karşı mücadele veren orduya un, fasulye, nohut, mercimek ve sebze temin etmek için açtığı çiftliklerden birisi idi.

Yaklaşık bir yıllık faaliyet döneminde ziraî üretimin yanında hayvancılığın da yapıldığı çiftlikte yüze yakın insan istihdam edilmişti. Tuzla, Beykoz, Eskişehir ve Adapazarı gibi bölgelerde açılan çiftliklere kıyasla oldukça iyi bir üretim kapasitesine ulaşan Sarayönü Çiftliği, cemiyetin gıda ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamıştır. Nitekim 1918 yılında cemiyete sağladığı hububat miktarı bakımından Sarayönü Çiftliği Tuzla'daki çiftlikten neredeyse on kat daha fazla üretim yapmıştı ki, savaş yıllarında böylesine bir üretim miktarı bile çiftliğin cemiyet için ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

1917 yılının sonlarında faaliyete başlayıp Mondros Mütarekesi'nin akdiyle kapatılan Sarayönü Çiftliği'nde yaklaşık bir yıl boyunca 12.000 dönümlük bir arazide ziraî üretim yapılırken ahırlarda ise 100'e yakın hayvan beslenmişti. Tarlalardan hasat edilen hububatın bir kısmı çiftlikteki mutfak için ayrılmış, büyük bir kısmı ise Hilal-i Ahmer ambarlarına gönderilmişti. Aynı şekilde, çiftlikte beslenen hayvanların bir kısmı kesilerek çiftliğin et ihtiyacı karşılanırken, bir kısmı satılmış, bir kısmı da Hilal-i Ahmer'e ait aşevleri ve hastanelerde kullanılmak üzere farklı bölgelere sevk edilmişti.

İdarî personel dışında çiftlikte makinistlerden işçilere, koruculardan amelebaşısı ve çavuşlara kadar pek çok alanda istihdam edilen insan vardı ki,

⁷¹ KA, 7847/27. Aynı dönemde Tuzla'nın üretim miktarı 21.184 kuruş olarak gerçekleşti. KA, 847/25, 1334 (1918).

⁷² Çapa, *age*, s. 64.

çalıştıkları süre boyunca bunların ücretleri düzenli bir şekilde ödenmiş; mutat işleri dışında fazladan çalıştırılan işçi, makinist veya geçici görevlilerin de hak ettikleri ücretler en kısa zamanda çiftlik veznesi tarafından kendilerine ödenmiştir. Gelir-gider dengesine bakıldığında çiftlik gelirlerinin iyi bir seviyede olduğunu ve cemiyet merkezinden herhangi bir destek almadan giderlerin rahatlıkla mahallinden karşılandığını söyleyebiliriz. Neticede, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Sarayönü'nde tesis ettiği çiftlik sayesinde ihtiyaç duyduğu hububat ve et ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamak suretiyle bu zor dönemde devlete destek olduğu gibi toplumun ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA**I. Arşiv Kaynakları****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),**

Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmiye Evrakı (DH.İ.UM), 13/59; 983/165, Lef.4.

Kızılay Arşivi (KA)

44/246; 177/136; 304/454; 758/5; 758/10; 758/11; 758/15; 758/23; 758/29;
758/30; 758/33; 758/36; 758/37; 758/38; 758/39; 758/40; 758/41; 758/42;
758/43; 758/45; 758/47, Lef.2; 758/48; 758/49; 758/50; 758/51; 758/53,
Lef.1-9; 758/54; 758/55; 758/56; 758/58, Lef. 1-3; 758/59, Lef.1-5; 758/60;
758/61; 758/65; 758/66; 758/67; 758/68; 758/69; 758/70; 758/73; 758/76;
758/78; 847/25; 7847/27.

II. Kitap ve Makaleler

Akgün, Seçil Karal ve Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C.I, TDV Yayınları, Ankara 2002.

Arslan, Nebahat Oran, *I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri*, Atatürk Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2003.

Çapa, Mesut, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2010.

Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara 1994.

Kızılay Arşivi Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı, Yay. Haz. Recep Karacakaya, Zekai Mete vd., İstanbul 2018.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, Yay. Haz. Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Ankara 2013.

Özaydın, Zühal, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnâmesi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.

Riesenberg, Dieter, *Das Deutsche Rote Kreuz, Eine Geschichte 1864-1990*, Ferdinand Schöning, München 2002.

Sarıçelik, Kerim, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teke Sancağında Tarımsal Üretimi Artırma Çabaları*, Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi (OTAM), 42 /Güz 2017, s. 149-168.

Sezer, Cemal ve Ömer Metin, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Ankara 2016.

Sezer, Cemal, *Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri*, *History Studies*, C. 4, S. 4, Kasım 2012, s. 373-384.

Şimşek, Derya, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması", *Turkish Studies*, Vol. 10/5 Spring 2015, s. 307-318.

Uzluk, F. Nafiz, *Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış*, Ankara 1964.